

НАПРЯМ 7. ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Накашидзе І. С.,

доцент кафедри українознавства

*Дніпровського національного університету
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна*

СПЕЦИФІКА ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЙСНОСТІ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

За М. Бахтіним художній твір – це сказане письменником, поетом «слово про світ», акт реакції художньо обдарованої особистості на дійсність, що її оточує [1, с. 32]. Дійсність дає імпульс для побудови внутрішнього світу художнього твору, але автор створює свій світ у співвіднесенні зі своїми уявленнями про те, яким цей світ був, є чи повинен бути.

Метою даної розвідки є простеження специфіки відображення дійсності у художній літературі різних епох.

Світ художнього твору відображає дійсність прямо і опосередковано одночасно: опосередковано – через бачення художника, через його художні уявлення, і прямо, безпосередньо в тих випадках, коли художник несвідомо, не надаючи цьому художнього значення, переносить у створений ним світ об'єкти дійсності чи уявлення та поняття своєї епохи [7, с. 77].

Дослідники виділять романтичний і реалістичний методи відображення дійсності у художньому творі. Романтичний метод характеризується пізнанням світу в його духовних вимірах і відображенням цих уявлень у художніх творах із виразно суб'єктивної позиції (як би хотілося, щоб було). Реалізується в таких стилях і напрямках: орнаментальний стиль, бароко, сентименталізм, романтизм, модернізм. Реалістичний метод характеризується пізнанням світу в його реальних виявах і відображенням цього знання в художніх творах з об'єктивної позиції (так, як є). Реалізується цей метод в таких стилях і напрямках, як монументальний стиль, реалізм Відродження, класицизм, реалізм [3].

У кожний період (тобто і в кожному напрямі) розвитку літератури існували певні особливості відображення дійсності у художньому творі.

Для напрямів, що були притаманними літературі Київської Русі – монументалізму та орнаменталізму характерне відображення дійсності як знаку чогось вищого, духовного (наприклад, весна символ воскресіння тощо). Автори багатьох творів були виразниками державних інтересів. До висвітлення усіх, без виключення, подій вони намагалися підійти з патріотичних позицій, а іноді звертались до усної народної творчості, передаючи народний погляд на різноманітні явища духовного або соціально-політичного життя країни. Очевидно, що Нестор при написанні «Повісті минулих літ» користувався такими способами відображення дійсності, «саме вони дозволили Нестору на сторінках свого твору передати грандіозну картину становлення і розквіту великої держави, зобразити подвиги народу, який у постійній боротьбі із зовнішніми ворогами відстоював свободу і незалежність» [6].

Для доби бароко притаманне відображення дійсності з позицій песимізму, трагічного світосприймання та релігійності. Письменники бароко прагнули не стільки відтворювати дійсність, скільки перетворювати її за допомогою фантазії.

Для класицизму притаманне написання на засадах розуму, ігнорування особистих почуттів. Дійсність, розглядалась як щось застигле, стабільне і пропагувала історичного героя, що освячував незмінність буття. «Це звужувало сферу зображення людського життя, виключало з літератури величезні пласти народного життя, унеможлиблювало змалювання «маленької людини» з її внутрішнім світом і проблемами» [2, с. 23].

Визначальними рисами сентименталізму стали відтворення почуттів і пристрастей людини як основний предмет зображення дійсності.

Своєрідним явищем поезики романтизму стає так звана «романтична іронія». Ще одним засобом романтичного пізнання Всесвіту стає гротеск, поряд з яким використовуються й інші форми умовної образності. «Митець-романтик не відтворює дійсність, а перетворює, «романтизує» її. І цей новий умовний світ для романтика є прекраснішим за реальний. Хоча ці «два світи» далеко не завжди співіснують у гармонійній єдності. Митці часто відчують цілковитий розлад між мрією та дійсністю, що спричиняє настрої безнадії та відчаю» [5].

На відміну від романтизму основною для реалізму стає проблема взаємин людини і середовища, впливу соціально-історичних обставин на формування духовного світу (характеру)

особистості. Замість інтуїтивно-чуттєвого світосприйняття на перше місце в літературі висувається пізнавально-аналітичне начало, а типізація дійсності утверджується як універсальний спосіб художнього узагальнення. «типізація дійсності утверджується як універсальний спосіб художнього узагальнення. Література реалізму вказувала на вади суспільного устрою, ставала засобом пізнання людиною себе і навколишнього світу, набувала ідеологічного звучання» [4, с. 584-585].

Модернізм передбачав заперечення матеріалістичного детермінізму, визнання інтуїтивного поряд з логічним шляхом пізнання; індивідуалізм, зосередження на «Я» автора, героя, читача; психологізм, пильна увага до позасвідомих сфер психіки, до внутрішньої боротьби роздвоєного людського «Я»; широке використання таких художніх прийомів, як «потік свідомості» та монтаж (прийшов у літературу з кіномистецтва); використання символу як засобу пізнання і відтворення світу [5].

Експресіонізм зображує відчужену людину у ворожому їй світі. Сюрреалізм показує людину, яка приголомшена і розгублена перед таємничим і непізнаваним світом. Екзистенціалізм обрав своїм об'єктом самотню людину у світі абсурду, а література «потіку свідомості» – духовний світ особистості, не пов'язаний з матеріальною дійсністю. Абстракціонізм прагне розкрити втечу особистості від банальної та ілюзорної дійсності і т.д. Зміна підходів до зображення основного об'єкта в літературі – внутрішнього світу людини – залежала не тільки від історичного контексту, а й від прагнення письменників знайти найбільш виразні і продуктивні засоби відтворення природи людини та життя суспільства. «На сьогодні література вже нагромадила значний досвід у художньому осмисленні свого головного об'єкта зображення. Художні пошуки тривають» [2, с. 24].

Науковці наголошують, що якщо літературний текст відображає історичну (сучасну) дійсність, то можна аналізувати безпосередньо її і особистий зв'язок автора з цією дійсністю. На ці дві можливості спирається художнє зображення цієї дійсності, художня деформація дійсності і створення художньої моделі:

1. Об'єктивований світ (література як факт):
 - джерельність (історія, соціальна психологія тощо)
 - реконструкція історичної дійсності та мови
 - типізація і прототипізація
2. Суб'єктивований світ (література про факт):
 - емоційні факти (емоційна пам'ять)

- автобіографічність (індивідуальні факти):
- фактична (фонова або концептуальна)
- емоційна
- міфізована або містифікована
- індивідуалізація

3. Абстрагований світ

- ахронізація
- неоміфологізм
- архетипізації
- художня модель [8, с. 32].

Таким чином, кожна літературна епоха, кожен напрям має свої особливості відображення дійсності. Кожна з них заслуговує ґрунтовного подальшого вивчення. Актуальним і цікавим напрямком вбачається також у порівняння із сучасним відображенням дійсності. Три рівні світів художнього твору, яку запропонував П. Тороп може становити основу методики такого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1979. 424 с.
2. Білоус П.В. Вступ до літературознавства: Лекції. Житомир: Рута, 2009. 336 с.
3. Історія літератури: Художні методи, напрями та течії літератури URL: <http://narodna-osvita.com.ua/1522-storya-literaturi-hudozhn-metodi-napryami-ta-techyi-literaturi.html>. (дата звернення: 17.12.2019)
4. Літературознавчий словник-довідник / Ред. рада: Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. Київ: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
5. Основні літературно-стилістичні напрями, течії. URL: <http://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/3466-osnovni-literaturno-stilistichni-napryami-techiji> (дата звернення: 17.12.2019).
6. Тема історичного минулого народу в давній українській літературі та героїчний епос народів Європи. URL: <https://pisennyispas.com/> (дата звернення: 10.12.2019).
7. Томбулатова І. Художній світ твору: стильовий вимір. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Філологічна»*. 2014. Випуск 41. С. 76-80.
8. Тороп П. Тотальний переклад: монографія. Вінниця: Нова книга, 2015. 264 с.